

DOI: 10.31866/2410-1311.42.2023.293774
УДК 069-044.963:355.01(470:477)"364"

МУЗЕЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ

Людмила Кузнецова

Кандидат історичних наук, доцент,
Київський національний університет
культури і мистецтва,
Київ, Україна
ORCID: 0000-0002-1915-518X
e-mail: liudmilakyiv@gmail.com

Для цитування:

Кузнецова, Л. (2023). Музеї України в умовах російської збройної агресії. *Питання культурології*, 42, 182–194. doi: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.42.2023.293774>

Мета статті — дослідити та узагальнити дані щодо руйнувань і втрат музеїв України з початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну (з 24 лютого 2022 р. до червня 2023 р.), окреслити основні напрями подальшого захисту музейної спадщини України в умовах війни. *Результати дослідження* ґрунтуються на узагальненні конкретних фактів руйнування і втрат низкою українських музеїв історико-культурної спадщини в умовах війни, аналізі документів Міністерства культури та інформаційної політики та інших державних структур, онлайн-ресурсів за 2022–2023 рр., в яких висвітлюється діяльність і стан українських музеїв. Визначено, що основними причинами значних втрат музеями своїх фондів є як зовнішні — швидкий наступ РФ, тимчасова окупація окремих територій України, постійні обстріли тощо, так і внутрішні, пов'язані з недостатньою підготовкою музеїв до евакуації. Руйнуючи або привласнюючи культурні цінності, російські окупанти намагаються знищити українців як націю. *Наукова новизна* дослідження полягає у систематизації широкого фактичного матеріалу щодо стану музеїв з початку повномасштабної збройної агресії Росії на територію України; виявленні причин і наслідків втрат музейної спадщини; окресленні можливих шляхів забезпечення охорони музейних експонатів під час воєнних дій. Вперше введено в науковий обіг окремі статистичні дані та інформаційні матеріали щодо руйнування українських музеїв у 2022–2023 рр. *Висновки*. Проведене дослідження дає змогу стверджувати, що з початку широкомасштабного вторгнення РФ в Україну 24 лютого 2022 р. сфера культури загалом і музеї зокрема зазнали найбільших втрат за всю історію незалежності. Частину музеїв знищено або пошкоджено, пограбовано і вивезено до РФ музейні колекції з тимчасово окупованих територій. Значно вигідніші умови для евакуації і збереження колекцій мали музеї західних регіонів. Оцінка наслідків втрат музейної спадщини, впровадження сучасних інноваційних технологій із захисту і збереження музейних колекцій, зокрема оцифрування музейних фондів України і створення єдиного електронного реєстру музейних цінностей, реституція культурних

цінностей після закінчення війни, мають бути першочерговими завданнями державних і місцевих органів влади в питаннях збереження і захисту національно-культурної спадщини України. Нагальною потребою постають і подальші наукові розробки щодо оцінки свідомого нищення російськими окупантами об'єктів культури і мистецтва.

■ **Ключові слова:** культурна спадщина; музеї; фонди; російська збройна агресія; війна; воєнний стан

■ Вступ

З перших днів повномасштабного вторгнення Росії на територію України зазнала руйнування українська культурна спадщина загалом і музейна спадщина зокрема. Руйнуються не лише будівлі музеїв, а й знищуються музейні експонати, вивозяться на територію Росії найцінніші пам'ятки української культури. Руйнуючи об'єкти культурної спадщини, російські загарбники намагаються у такий спосіб знищити українську ідентичність. Країна-агресор грубо порушує всі міжнародні норми стосовно захисту культурних цінностей. Тому розв'язання проблеми збереження і захисту української культурної спадщини, зокрема музейних колекцій, є сьогодні важливим ідеологічним напрямом діяльності.

■ Аналіз попередніх досліджень

Публікації науковців стосовно знищення російськими військами культурної спадщини в Україні з'являються вже в перші місяці повномасштабного вторгнення РФ. Філософсько-культурологічний аспект проблеми руйнування культурної спадщини України в умовах війни досліджують М. Новосад та ін. (2022). Автори здійснили також мистецтвознавчу оцінку втрачених культурних об'єктів, зокрема і знищених музеїв. В. Добровольська (2022), розглядаючи питання документування воєнних злочинів проти культурної спадщини під час збройної агресії РФ, торкається реалізації проєкту Міністерства культури та інформаційної політики (МКІП) щодо оцифрування музейного фонду України в умовах війни. Б. Криволапов (2022) досліджує питання захисту культурних цінностей в умовах російської агресії, але зосереджує увагу лише на недостатній ефективності міжнародних правових інструментів у сфері охорони культурної спадщини. В. Бакальчук (2022) аналізує загрози знищення, незаконного привласнення та вивезення рухомих культурних цінностей України, зокрема і музейної спадщини, на територію РФ у перші тижні активної фази війни. Питанням руйнації музейної спадщини присвячена стаття І. Скленар (2023), в якій за матеріалами мас-медіа досліджуються факти знищення й пограбувань музейних установ протягом 2022 року (з початку повномасштабної російської агресії), описується стан найбільш зруйнованих музеїв у зонах бойових дій. Однак стаття написана з погляду журналістики, присвячена переважно аналізу матеріалів у зарубіжних і загальноукраїнських мас-медіа стосовно знищення культурної спадщини України й музейних надбань, зокрема у перші місяці війни. Питанням стану і діяльності музеїв в умовах воєнного стану присвячені наукові конференції: «Музеї в умовах російсько-української війни та після неї: стратегії виживання та візії майбутнього» (10–11 грудня 2022 р., м. Дніпро), «Історико-культурна спадщина

в умовах російсько-української війни» (18 травня 2023 р., м. Київ) та ін. Отже, в сучасній історіографії досліджені лише окремі питання стану музеїв та їхніх фондів і колекцій під час російської збройної агресії. Тому перед науковцями відкриваються можливості для всебічного аналізу проблеми свідомого знищення музейної спадщини в умовах війни та відповідної оцінки цього явища.

■ Мета статті

Мета статті полягає у дослідженні та узагальненні даних щодо руйнувань і втрат музеїв України з початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну (з 24 лютого 2022 р. до червня 2023 р.), визначенні основних напрямів подальшого захисту музейної спадщини України в умовах війни.

■ Результати дослідження

З перших днів повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України значних втрат зазнають і музеї. За статистичними даними Міністерства культури та інформаційної політики України (<https://mkir.gov.ua/>) складено таблицю завданих збитків українським музеям під час війни (табл. 1).

Таблиця 1

Кількість зруйнованих і пошкоджених музеїв України (2022–2023 рр.)

Дата	31 березня 2022	15 червня 2022	25 грудня 2022	25 лютого 2023
Кількість зруйнованих і пошкоджених музеїв	12	36	63	82

Дані таблиці 1 свідчать, що статистика руйнувань українських музеїв протягом 2022–2023 років зростає. За останніми даними МКІП, росіяни зруйнували або пошкодили 82 музеї. Втім, ці дані не остаточні, оскільки низка музеїв перебуває у тимчасовій окупації. Так, на початок війни в Україні було задокументовано понад 12 млн музейних цінностей (Добровольська, 2022, с. 25), однак сьогодні немає чіткого уявлення про стан усіх музейних фондів. За даними дослідження, що проводиться в межах проєкту «Росія заплатить» командою KSE Institute (аналітичний підрозділ Київської школи економіки), за рік повномасштабної війни з 24 лютого 2022 р. до 24 лютого 2023 р. музеї України зазнали збитків орієнтовно на суму \$57,6 млн (*Збитки від руйнувань*, 2023).

Вже наприкінці лютого – на початку березня 2022 р. постраждали музеї Харкова та Чернігова; Донецької, Сумської та Київської областей. Зокрема, було зруйновано, спалено від ракетних обстрілів або зазнали серйозних пошкоджень будівлі та колекції Охтирського краєзнавчого музею на Сумщині, що розташований у маєтку початку ХХ ст.; Тростянецького районного краєзнавчого музею, будівля якого є пам'яткою архітектури ХVІІІ–ХІХ ст. (Андрєєва, 2022); Музею українських старожитностей Василя Тарновського у Чернігові; Чернігівського обласного художнього музею імені Григорія Галагана; Чернігівського літературно-

меморіального музею-заповідника Михайла Коцюбинського; Іванківського історико-краєзнавчого музею на Київщині, що розташований у панському маєтку XIX ст.; Маріупольського художнього музею імені Архипа Куїнджі, розташованого у будівлі архітектури модерну початку XX ст.; Харківського художнього музею; Національного літературно-меморіального музею Г. С. Сковороди на Харківщині (Смагіна, 2022) та ін.

Подальші постійні обстріли Харкова, Одеси, Николаївщини, Дніпропетровщини, Херсонщини та інших територій у наступні місяці війни продовжують завдавати великі збитки і музейним фондам цих та інших регіонів України. Загроза рухомим культурним цінностям музейних фондів особливо посилюється на тих територіях, де точаться активні бойові дії. Лише частково експонати вдається зберегти. Так, 27 лютого 2022 р. було зруйновано будівлю Іванківського історико-краєзнавчого музею на Київщині, в якому, крім пам'яток культури Полісся, зберігалися картини української художниці Марії Примаченко, представниці «народного примітивізму», що були найціннішими експонатами музею (Андрєєва, 2022). За словами свідків, вдалося врятувати лише частину експонатів, включено з 10 роботами художниці. У Харківській області в ніч на 7 травня 2022 р. російські військові під час обстрілу знищили Національний літературно-меморіальний музей Г. С. Сковороди в селі Сковородинівка, але найцінніші експонати колекції вдалося врятувати, оскільки їх заздалегідь перемістили у безпечне місце. Вціліли експонати і Харківського обласного музею, хоча будівля музею постраждала. На початку березня 2022 р. бомбовим авіаударом було частково зруйновано краєзнавчий музей у Бородянці на Київщині, багато експонатів було пошкоджено, але значна частина вціліла (Некрасова, 2022).

Варто звернути увагу, що, крім нищення, під час російської збройної агресії відбувається також незаконне привласнення та вивезення музейних колекцій на територію РФ, що є грубим порушенням усіх міжнародних норм щодо захисту культурних цінностей, зокрема Гаазької конвенції 1954 р. Ще з 2014 р. росіяни вивозили культурні цінності з тимчасово окупованих територій Криму, Донецької і Луганської областей. Доля багатьох унікальних музейних експонатів на сьогодні невідома. Зокрема, за попередньою інформацією, після окупації Маріуполя російські загарбники вивезли найцінніші експонати з маріупольських музеїв, серед яких картини відомих художників І. Айвазовського, А. Куїнджі, М. Глуценка, Т. Яблонської та ін., а також унікальна колекція медальєрного мистецтва (Бакальчук, 2022). Це підтвердили і проросійські видання, інформуючи, що з маріупольських музеїв до Донецька вивезли близько 2 тис. експонатів (Сорока & Атанєсян, 2022). Відомо, що до Донецька вивезли також колекцію Мелітопольського краєзнавчого музею, зокрема скіфське золото, — унікальну колекцію IV ст. до н. е. Лише після звільнення Херсона Збройними силами України у листопаді 2022 р. було підтверджено факти пограбування Херсонських музеїв під час тимчасової окупації. З фондів Херсонського художнього музею імені Олексія Шовкуненка, Херсонського обласного краєзнавчого музею та Картинної галереї імені Альберта Гавдзинського у Новій Каховці до окупованого Криму росіяни вивезли колекції іконопису XVII–XX ст., українського живопису XIX–XX ст., серед яких картини І. Айвазовського, О. Шовкуненка, М. Пимоненка, колекції монет, зброї,

сарматські прикраси, антикварні меблі XVIII–XIX ст. (Лотоцька, 2022). За даними Центру національного спротиву, всього з культурних установ Херсонщини було вивезено близько 15 тис. експонатів.

Аналіз документів Міністерства культури та інформаційної політики свідчить, що одночасно із запровадженням воєнного стану 24 лютого 2022 р. МКІП ухвалило рішення про евакуацію культурних цінностей, однак наступ російських військ і постійні обстріли заважали впровадженню цього рішення в багатьох регіонах, особливо в місцях постійних бойових дій. Крім того, лише 26 із 2000 музеїв і заповідників України безпосередньо підпорядковано МКІП, усі інші підпорядковані місцевим органам влади (Куницький, 2023). Утім факти свідчать, що деякі українські музеї встигли ще напередодні або на початку повномасштабного вторгнення Росії вивести частину найцінніших експонатів у безпечні місця, переважно в західні регіони. Наприклад, музеї Одеси і Львова вже провели підготовчу роботу наприкінці 2021 – на початку 2022 р. Деякі картини художника А. Куїнджі встигли вивести з Маріупольського художнього музею до активних бойових дій на його території і до окупації міста російськими військами. Евакуював всі цінності і Харківський літературний музей. З лютого 2022 р. часткову евакуацію своїх фондів почали деякі музеї Чернігова, Вінниці, Житомира, а також Дніпровський історичний музей, Національний музей історії у Києві. Деякі музеї Донецької і Луганської областей зазнали подвійної евакуації — у 2014–2015 рр. і у 2022 році, зокрема Луганський обласний краєзнавчий музей (Музеї і війна, 2023). Проте це були лише поодинокі випадки. Згідно зі звітом Міністерства культури та інформаційної політики за 2022 рік, з метою збереження культурної спадщини було евакуйовано понад 160 тис. музейних предметів, експонатів і культурних цінностей із понад 50 музеїв і заповідників, законсервовано понад 30 пошкоджених музеїв (*МКІП: перемоги 2022 та плани на 2023 рік*, 2022).

Значну допомогу зі здійснення евакуації музейних колекцій надають активісти, громади міст, пам'яткоохоронні музейні спільноти, благодійні організації тощо. Серед волонтерських громадських ініціатив особливо варто відзначити діяльність Центру порятунку культурної спадщини і Штабу порятунку спадщини, заснованих на початку березня 2022 р. у Львові. Згодом офіс Штабу відкрито і в Києві. Діяльність Штабу координують ЮНЕСКО, Міжнародна рада музеїв, Міжнародний центр з дослідження, збереження та реставрації культурних цінностей та інші міжнародні організації (*Штаб порятунку спадщини*, 2022). Серед пріоритетних напрямів діяльності цих громадських ініціатив — допомога музеям в організації евакуації культурних цінностей. Згідно зі звітом Штабу порятунку спадщини за березень–червень 2022 року, матеріальну допомогу за цей період отримали 68 музеїв, архівів і книгозбірень; організаційне сприяння та консультації надано 120 музеям і культурним установам із 22 областей (*Звіт Штабу порятунку спадщини*, 2022, с. 16). Штаб долучився також до створення Українським національним комітетом ICOM та Українським центром розвитку музейної справи спеціалізованої вебплатформи HUB.PROMUSEUM. Станом на кінець червня 2022 р. платформою скористалися 52 музеї та архіви (*Звіт Штабу порятунку спадщини*, 2022, с. 15). За ініціативи директорки львівського музею «Територія Терору» О. Гончар створено Музейний кризовий центр, «спрямований на фінан-

сову, організаційну та людську підтримку невеликих регіональних музеїв і їхніх команд у кризовий і воєнний час» (Презентація ініціативи, 2022).

Позитивним кроком є фінансова підтримка з боку зарубіжних країн. Вже у перші тижні війни в Польщі понад 40 музейників об'єдналися в Комітет допомоги українським музеям, у Німеччині засновано Мережу захисту культурних цінностей України. Також на сайті Мережі європейських музейних організацій було створено окрему онлайн-платформу Museums support Ukraine (Барсук, 2022). Фінансову та іншу підтримку надає Міжнародний альянс захисту культурної спадщини в зоні конфліктів, що знаходиться у Швейцарії. Тобто Україна отримує фінансову допомогу від більшості європейських держав, США і Канади для захисту і збереження культурної спадщини, зокрема музейної. Варто окремо звернути увагу на певну роль ЮНЕСКО в контролі за виконанням Гаазької конвенції 1954 р. та інших міжнародних документів тосовно захисту культурної спадщини України на світовому рівні.

Водночас аналіз широкого кола документів і матеріалів Міністерства культури та інформаційної політики, місцевих органів влади стосовно збереження культурної спадщини України, матеріалів громадських ініціатив, періодичних видань, відкритих інтернет-джерел дає змогу попередньо визначити основні причини руйнування, пошкодження, втрат значної кількості пам'яток культурної спадщини, зокрема і музейних колекцій, та чому не вдалося цьому запобігти, серед яких:

- відсутність чітких планів евакуації культурних цінностей на державному рівні напередодні повномасштабного вторгнення Росії на територію України;
- недостатня взаємодія МКІП з місцевими органами влади щодо організації евакуації та захисту музейних колекцій;
- відсутність єдиного електронного реєстру музейних цінностей;
- неготовність до евакуації більшості музеїв та інших об'єктів матеріальної спадщини, у яких зберігаються рухомі культурні цінності;
- евакуація музейних фондів здебільшого відбувалася силами працівників музеїв і волонтерів;
- стрімкий наступ російських військ у декількох напрямках у перші дні війни, швидке захоплення і окупація деяких територій України (тимчасова окупація частини Київської, Чернігівської, Сумської, Харківської, Донецької, Луганської, Херсонської, Запорізької областей), де ворог знищував і грабував пам'ятки культури;
- підтримка російських окупантів деякими працівниками музеїв на тимчасово окупованих територіях;
- постійні інтенсивні обстріли східних і південних регіонів України в ході війни, що унеможливило проведення евакуації культурних цінностей;
- брак коштів, складнощі евакуації, пов'язані з пакуванням музейних колекцій, експонатів, творів мистецтва, їх транспортуванням у безпечні західні області або за кордон, організацією їх охорони тощо;
- не враховано досвід руйнування і незаконного вивезення культурних цінностей з 2014 р. з тимчасово окупованих територій Криму, частини Донецької і Луганської областей.

Оцінювання в повному обсязі стану та збитків об'єктів культурної спадщини, пошкоджених внаслідок російсько-української війни, у тому числі і музеїв, їх фондів, музейних колекцій і експонатів; повернення викрадених російськими військами і вивезених до Росії культурних та історичних цінностей можливе лише після завершення війни і повернення усіх тимчасово окупованих територій. З метою відстеження викрадених російськими окупантами предметів мистецтва МКІП разом з Національним агентством з питань запобігання корупції створили робочу групу Art Sanct Task Force (*Музеї і війна*, 2023).

Варто звернути увагу, якщо на початку повномасштабного вторгнення РФ на територію України практично усі музеї закрилися, то поступово в більшості міст вони продовжили працювати попри війну, спрямовуючи свою діяльність насамперед на організацію виставок та експозицій на військову тематику. У деяких містах навіть створюються нові невеликі музеї. Музеї, що зазнали пошкодження, шукають можливості відбудувати зруйноване. Інші — збирають колекції, приймають експонати з передової, збирають докази, фіксують історичні події, зокрема музеї «Територія Терору» у Львові (Крижня, 2023). Крім того, для збереження пам'яті про війну спільно з проектом «Війна впритул» на Київщині було створено віртуальний музей «VR-музей пам'яті війни» (Shevchenko, 2022). 3D-тури музею дають змогу відвідати найбільш постраждалих містечка — Бучу, Ірпінь, Гостомель та ін., та побачити, який вони мали вигляд на момент визволення. Також в Україні запустили онлайн-проект «Музей фрагментів війни», який засобами мистецтва розповідає історії постраждалих від війни українців через створення кубів з артефактами війни, привертаючи увагу до злочинів росіян (*В Україні запрацював онлайн «Музей фрагментів війни»*, 2023).

Дослідження проблеми руйнування музеїв під час російської збройної агресії дає змогу визначити найважливіші тенденції і напрями подальшого збереження і захисту музейної спадщини України в умовах війни і після її завершення, серед яких першочерговими є:

- впровадження сучасних інноваційних технологій із захисту і збереження культурних цінностей, оцифрування української культурної спадщини, зокрема музейної (оцифрування музейного фонду України, створення вебархівів для збереження оцифрованих документів і матеріалів);
- створення єдиного реєстру електронного обліку музейних фондів, що дасть змогу швидко орієнтуватися у кількості, переліку та стані всіх об'єктів в усіх музеях;
- оцінка стану музеїв України, пошкоджених внаслідок обстрілів, формування повного списку зруйнованих і пошкоджених музеїв, оцінювання збитків;
- проведення ремонтно-реставраційних робіт, відновлення зруйнованих або пошкоджених будівель музеїв, музейних колекцій та експонатів;
- збереження музейних колекцій і експозицій під час війни потребує державної підтримки, розроблення ефективних державних програм і нормативних документів для протидії сучасним викликам;
- необхідність удосконалення законодавства України у сфері музеєзнавства, зокрема удосконалення механізму евакуації музеїв під час воєнного стану;

- формування платформ взаємодії державних і місцевих органів влади, громадських інституцій, волонтерів з метою миттєвого реагування і розв'язання нагальних питань щодо захисту музейної спадщини;
- проведення семінарів, конференцій, круглих столів з метою навчання музейних працівників та волонтерів організації захисту культурних цінностей в умовах війни;
- наукові дослідження стану музейної спадщини під час війни;
- поширення інформації про сучасний стан музейної спадщини за кордоном; збільшення активності і допомоги зарубіжних партнерів і міжнародних інституцій;
- фінансова підтримка з боку зарубіжних країн, відновлення інвестицій, надання грантів;
- розв'язання питання відшкодування завданих збитків Україні у сфері культури, включаючи фонди музеїв, спираючись на міжнародне право стосовно збереження культурної спадщини;
- реституція культурних цінностей після закінчення війни, повернення викрадених російськими військами і вивезених до Росії культурних та історичних цінностей, зокрема музейних колекцій та експонатів.

■ Висновки

Проведене дослідження дає змогу стверджувати, що з початку широкомасштабного вторгнення РФ в Україну 24 лютого 2022 р. сфера культури загалом і музеї зокрема зазнали найбільших втрат за всю історію незалежності. Частина музеїв знищено або пошкоджено, пограбовано і вивезено до РФ музейні колекції з тимчасово окупованих територій. Більшість музеїв виявилися не готовими до евакуації музейних фондів. Значно вигідніші умови для евакуації і збереження колекцій мали музеї західних регіонів. Оцінка наслідків втрат музейної спадщини, впровадження сучасних інноваційних технологій із захисту і збереження музейних колекцій, зокрема оцифрування музейних фондів України і створення єдиного електронного реєстру музейних цінностей, реституція культурних цінностей після закінчення війни, мають бути першочерговими завданнями державних і місцевих органів влади у питаннях збереження і захисту національно-культурної спадщини України. Нагальною потребою постають і подальші наукові розробки щодо оцінки свідомого знищення російськими окупантами об'єктів культури і мистецтва.

■ Список посилань

- Андреева, В. (2022, 16 березня). *Музеї, палаци та церкви: Мінкульт оприлюднив список зруйнованих окупантами об'єктів*. Українська правда. <https://life.pravda.com.ua/culture/2022/03/16/247844/>
- Бакальчук, В. (2022, 13 квітня). *Аналіз загроз знищення, незаконного привласнення та вивезення рухомих культурних цінностей України на територію РФ*. Національний інститут стратегічних досліджень. <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/analiz-zahroz-znyshchennya-nezakonnoho-pry vlasnennya-ta-vyvezennya>

- Барсук, Ю. (2022, 20 квітня). *Перемогти і зберегти: як в Україні захищають пам'ятки від війни*. Discover. <https://discover.ua/inspiration/peremohty-i-zberehty-yak-v-ukrayini-zakhyshchayut-pamyatky-vid-viyny>
- В Україні запрацював онлайн «Музей фрагментів війни» з історіями людей та артефактами: навіщо це рішення*. (2023, 14 березня). Рубрика. <https://rubryka.com/2023/03/14/v-ukrayini-zapratsyuvav-onlajn-muzej-fragmentiv-vijny-z-istoriyamy-lyudej-ta-artefaktamy-navishho-tse-rishennya/>
- Добровольська, В. (2022, 21–22 червня). Документування воєнних злочинів проти культурної спадщини під час збройної агресії РФ проти України. В *Сучасний культурно-мистецький простір: креативні та інформаційно-комунікативні трансформації* [Матеріали конференції] (с. 24–26). Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв.
- Збитки від руйнувань культурних та релігійних об'єктів під час війни складають понад \$1.5 млрд*. (2023, 16 березня). Київська школа економіки. <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zbitki-vid-ruynuvan-kulturnih-ta-religijnih-ob-yektiv-pid-chas-viyni-skladayut-ponad-1-5-mlrd/>
- Звіт Штабу порятунку спадщини за березень-червень 2022 року*. (2022, 2 вересня). Національний меморіальний комплекс Героїв Небесної Сотні – Музей Революції Гідності. <https://maidanmuseum.net/uk/node/2232>
- Криволапов, Б. (2022). Захист культурних цінностей в умовах агресії Російської Федерації. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Міжнародні відносини*, 2(56), 100–102.
- Крижня, М. (2023, 17 лютого). «Кожен музей важливий»: нові культурні інституції, що відкрилися під час війни. Суспільне Культура. <https://suspijne.media/378101-kozen-muzej-vazlivij-novi-kulturni-institucii-so-vidkrilisa-pid-cas-vijni/>
- Куницький, О. (2023, 10 лютого). *Евакуація культури: чи можна було врятувати втрачені об'єкти*. Deutsche Welle. <https://www.dw.com/uk/evakuacija-kulturnih-cinnostej-do-i-pid-cas-vijni-ci-mozna-bulo-vratuvati-vtracene/a-64658810>
- Лотоцька, Н. (2022, 5 листопада). *Окупанти розграбували Херсонський художній музей: виносили все, що бачили*. LB.ua. https://lb.ua/culture/2022/11/05/534949_okupanti_rozgrabuvali_hersonskiy.html
- МКІП: перемоги 2022 та плани на 2023 рік*. (2022, 30 грудня). Міністерство культури та інформаційної політики України. <https://mkip.gov.ua/news/8390.html>
- Музеї і війна: зникнути чи стати бронєю*. (2023, 18 травня). Ukraïner. <https://ukraïner.net/muzei-i-viyna/>
- Некрасова, Н. (2022, 13 квітня). *У Бородянці рятують пошкоджений краєзнавчий музей*. Comments.ua. <https://kyiv.comments.ua/ua/news/society/art-and-culture/9233-u-borodyanci-ryatuyut-poshkodzheniy-kraeznavchiy-muzey-foto.html>
- Новосад, М., Білоус, С., Терешкун, О., & Борисевич, Л. (2022). Руйнування культурної спадщини України в умовах війни як проблема: філософсько-культурологічний аспект. *Освітній дискурс*, 39(1–3), 62–76. [https://doi.org/10.33930/ed.2019.5007.39\(1-3\)-5](https://doi.org/10.33930/ed.2019.5007.39(1-3)-5)
- Презентація ініціативи «Музейний кризовий центр»*. (2022, 2 квітня). Львівський муніципальний мистецький центр. <https://www.lvivart.center/prezentacziya-inicziatyvy-muzejnyj-kryzovyj-czentr-video/>

- Скленар, І. (2023). Знищення музейної спадщини російським агресором у 2022 році: за матеріалами мас-медіа. *Український інформаційний простір*, 1(11), 72–88. [https://doi.org/10.31866/2616-7948.1\(11\).2023.279571](https://doi.org/10.31866/2616-7948.1(11).2023.279571)
- Смагіна, А. (2022, 18 травня). *Удар по культурі: 10 музеїв, які постраждали від російської агресії*. Рубрика. <https://rubryka.com/article/ukrainian-museums-destroyed-war/>
- Сорока, А., & Атанесян, Г. (2022, 19 травня). *Культурні чистки. Як Росія руйнує музеї й вивозить мистецтво з України*. BBC. News Україна. <https://www.bbc.com/ukrainian/features-61472927>
- «Штаб порятунку спадщини» створили в Україні. (2022, 3 серпня). Національний меморіальний комплекс Героїв Небесної Сотні – Музей Революції Гідності. <https://www.maidanmuseum.org/uk/node/2120>
- Shevchenko, Y. (2022, 17 травня). *Створено VR-музей війни в Україні*. ITsider. <https://itsider.com.ua/stvoreno-vr-muzej-vijny-v-ukrayini/>

References

- Andriieva, V. (2022, March 16). *Muzei, palatsy ta tserkvy: Minkult opryliudnyv spysok zruinovanykh okupantamy ob'ektiv* [Museums, palaces and churches: Ministry of Culture published a list of objects destroyed by the occupiers]. *Ukrainska pravda*. <https://life.prawda.com.ua/culture/2022/03/16/247844/> [in Ukrainian].
- Bakalchuk, V. (2022, April 13). *Analiz zahroz znyshchennia, nezakonnoho pryvlasnennia ta vyvezennia rukhomykh kulturnykh tsinnosti Ukrainy na terytoriiu RF* [Analysis of threats of destruction, illegal appropriation and export of movable cultural values of Ukraine to the territory of the Russian Federation]. National Institute for Strategic Studies. <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/analiz-zahroz-znyshchennya-nezakonnoho-pryvlasnennya-ta-vyvezennya> [in Ukrainian].
- Barsuk, Yu. (2022, April 20). *Peremohty i zberehty: yak v Ukraini zakhyschajut pamiatky vid viiny* [Win and save: how monuments are protected from war in Ukraine]. Discover. <https://discover.ua/inspiration/peremohty-i-zberehty-yak-v-ukrayini-zakhyschajut-pamyatky-vid-viiny> [in Ukrainian].
- Dobrovolska, V. (2022, June 21–22). Dokumentuvannia voiennykh zlochyniv proty kulturnoi spadshchyny pid chas zbroinoi ahresii RF proty Ukrainy [Documenting war crimes against cultural heritage during the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine]. In *Suchasnyi kulturno-mystetskyi prostir: kreatyvni ta informatsiino-komunikatyvni transformatsii* [Modern cultural and artistic space: creative and informational and communicative transformations] [Conference materials] (pp. 24–26). National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts [in Ukrainian].
- Kryvolapov, B. (2022). Zakhyst kulturnykh tsinnosti v umovakh ahresii Rosiiskoi Federatsii [Protection of cultural values under the aggression of the Russian Federation]. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. International relations*, 2(56), 100–102 [in Ukrainian].
- Kryzhnia, M. (2023, February 17). *"Kozhen muzei vazhlyvyi": novi kulturni instytutsii, shcho vidkrylysia pid chas viiny* ["Every Museum Matters": New Cultural Institutions Opened During the War]. *Suspilne Kultura*. <https://suspilne.media/378101-kozen-muzej-vazlivij-novi-kulturni-institucii-so-vidkrylisa-pid-cas-vijni/> [in Ukrainian].

- Kunytskyi, O. (2023, February 10). *Evakuatsiia kultury: chy mozhna bulo vriatuvaty vtracheni obiekty* [Evacuation of culture: could the lost objects have been saved]. Deutsche Welle. <https://www.dw.com/uk/evakuacia-kulturnih-cinnostej-do-i-pid-cas-vijni-ci-mozhna-bulo-vratuvati-vtracene/a-64658810> [in Ukrainian].
- Lototska, N. (2022, November 5). *Okupanty rozghrabuvaly Khersonskiy khudozhnii muzei: vynosyly vse, shcho bachyly* [The occupiers ransacked the Kherson Art Museum: they took away everything they saw]. LB.ua. https://lb.ua/culture/2022/11/05/534949_okupanti_rozgrabuvali_hersonskiy.html [in Ukrainian].
- МКІР: peremohy 2022 ta plany na 2023 rik.* (2022, December 30) [MKIP: victories in 2022 and plans for 2023]. Ministerstvo kultury ta informatsiinoi polityky Ukrainy. <https://mkip.gov.ua/news/8390.html> [in Ukrainian].
- Muzei i viina: znyknuty chy staty broneiu* [Museums and war: disappear or become armor]. (2023, May 18). Ukrainer. <https://ukrainer.net/muzei-i-viyna/> [in Ukrainian].
- Nekrasova N. (2022, April 13). *U Borodianski riatuiut poshkodzheniy kraieznavchyy muzei* [The damaged local history museum is being saved in Borodyanka]. Comments.ua. <https://kyiv.comments.ua/ua/news/society/art-and-culture/9233-u-borodyanciryatuyut-poshkodzheniy-kraieznavchyy-muzey-foto.html> [in Ukrainian].
- Novosad, M., Bilous, S., Tereshkun, O., & Borysevych, L. (2022). Ruinuvannia kulturnoi spadshchyny Ukrainy v umovakh viiny yak problema: filosofsko-kulturolohichniy aspekt [The destruction of Ukraine's cultural heritage at war as a problem: a philosophical and cultural perspective]. *Educational Discourse*, 39(1–3), 62–76. [https://doi.org/10.33930/ed.2019.5007.39\(1-3\)-5](https://doi.org/10.33930/ed.2019.5007.39(1-3)-5) [in Ukrainian].
- Prezentatsiia initsiatyvy "Muzeinyi kryzovyi tsentr"* [Presentation of the "Museum Crisis Center" initiative]. (2022, April 2). Lviv Municipal Art Center. <https://www.lvivart.center/prezentatsiya-initsiatyvy-muzejnyj-kryzovyj-czentr-video/> [in Ukrainian].
- Shevchenko, Y. (2022, May 17). *Stvoreno VR-muzei viiny v Ukraini* [A VR museum of war in Ukraine has been created]. ITsider. <https://itsider.com.ua/stvoreno-vr-muzej-vijny-v-ukrayini/> [in Ukrainian].
- "Shtab poriatunku spadshchyny" stvoryly v Ukraini* ["Heritage Rescue Headquarters" was created in Ukraine]. (2022, August 3). Natsionalnyi memorialnyi kompleks Heroiv Nebesnoi Sotni – Muzei Revoliutsii Hidnosti. <https://www.maidanmuseum.org/uk/node/2120> [in Ukrainian].
- Sklenar, I. (2023). Znyshchennia muzeinoi spadshchyny rosiiskym ahresorom u 2022 rotsi: za materialamy mas-media [Destruction of museum heritage by the russian aggressor in 2022: based on media reports]. *Ukrainian Information Space*, 1(11), 72–88. [https://doi.org/10.31866/2616-7948.1\(11\).2023.279571](https://doi.org/10.31866/2616-7948.1(11).2023.279571) [in Ukrainian].
- Smahina, A. (2022, May 18). *Udar po kulturi: 10 muzeiv, yaki postrazhdaly vid rosiiskoi ahresii* [A blow to culture: 10 museums that suffered from Russian aggression]. Rubryka. <https://rubryka.com/article/ukrainian-museums-destroyed-war/> [in Ukrainian].
- Soroka, A., & Atanesian, H. (2022, May 19). *Kulturni chystky. Yak Rosiia ruiniuje muzei y vyvozyt mystetstvo z Ukrainy* [Cultural purges. How Russia destroys museums and takes art out of Ukraine]. BBC. News Ukraina. <https://www.bbc.com/ukrainian/features-61472927> [in Ukrainian].
- V Ukraini zapratsiuvav onlain "Muzei frahmentiv viiny" z istoriiamy liudei ta artefaktamy: navishcho tse rishennia* [In Ukraine, the online "Museum of War Fragments" with

people's stories and artifacts has become operational: why this decision]. (2023, March 14). Rubryka. <https://rubryka.com/2023/03/14/v-ukrayini-zapratsyuvav-onlajn-muzej-fragmentiv-vijny-z-istoriyamy-lyudej-ta-artefaktamy-navishho-tse-rishennya/> [in Ukrainian].

Zbytky vid ruynuvan kulturnykh ta relihiinykh ob'ektiv pid chas viiny skladaiut ponad \$1.5 mlrd [The damage from the destruction of cultural and religious sites during the war have exceeded \$1.5 billion]. (2023, March 16). Kyiv School of Economics. <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zbitki-vid-ruynuvan-kulturnih-ta-religiynih-ob-yektiv-pid-chas-viyni-skladayut-ponad-1-5-mlrd/> [in Ukrainian].

Zvit Shtabu poriatunku spadshchyny za berezen-cherven 2022 roku [Heritage Emergency Response Initiative's report for March - June of 2022]. (2022, September 2). Natsionalnyi memorialnyi kompleks Heroiv Nebesnoi Sotni - Muzei Revoliutsii Hidnosti. <https://maidanmuseum.net/uk/node/2232> [in Ukrainian].

MUSEUMS OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF RUSSIAN ARMED AGGRESSION

Liudmyla Kuznetsova

*PhD in History, Associate Professor,
Kyiv National University Culture and Arts,
Kyiv, Ukraine*

ORCID: 0000-0002-1915-518X

e-mail: liudmilakyiv@gmail.com

The aim of the article is to investigate and summarise the data on the destruction and losses of Ukrainian museums since the beginning of Russia's full-scale invasion of Ukraine (from 24 February 2022 to June 2023) and to outline the main directions for further protection of Ukraine's museum heritage in times of war. *The results of the study* are based on the identification of specific facts of the destruction and loss of historical and cultural heritage by a number of Ukrainian museums during the war, the documents analysis of the Ministry of Culture and Information Policy and other state structures, online resources for 2022–2023, which highlight the activities and state of Ukrainian museums. It has been determined that the main reasons for the significant losses of museums' funds are both external — the rapid attack of the Russian Federation, the temporary occupation of certain territories of Ukraine, constant shelling, etc., and internal, related to the insufficient preparation of museums for evacuation. By destroying or appropriating cultural values, the Russian invaders are trying to destroy Ukrainians as a nation. *The scientific novelty* of the study consists in the systematisation of extensive factual material on the state of museums since the beginning of Russia's full-scale armed aggression on the territory of Ukraine; identification of the causes and consequences of museum heritage losses; drawing up possible ways to ensure the protection of museum exhibits during hostilities. For the first time, some statistics and information materials on the destruction of Ukrainian museums in 2022–2023 were introduced into scientific circulation. *Conclusions.* The study suggests that since the beginning of Russia's large-scale invasion

of Ukraine on 24 February 2022, the cultural sector in general and museums in particular have suffered the greatest losses in the history of independence. Some museums have been destroyed or damaged, museum collections from the temporarily occupied territories have been looted and taken to the Russian Federation. The museums in the western regions had much more favourable conditions for evacuating and preserving collections. Assessment of the consequences of museum heritage loss, implementation of modern innovative technologies for the protection and preservation of museum collections, in particular, digitisation of museum funds of Ukraine and creation of a single electronic register of the museum property, restitution of cultural values after the end of the war should be the primary tasks of state and local authorities in the preservation and protection of Ukraine's national and cultural heritage. There is an urgent need for further scientific developments regarding the assessment of the deliberate destruction of cultural and artistic objects by the Russian occupiers.

■ **Keywords:** cultural heritage; museums; funds; Russian armed aggression; war; martial law

This is an open access journal, and all published articles are licensed under a Creative Commons Attribution 4.0.